

vázolták, ahogyan az sem mellékes: a gadameri koncepciót is alakító elgondolások, azok kritikája, valamint a magyar kontextus is ebben a fejezetben jelenik meg a leginkább kifejtett, reflektált formában. Még akkor is ez a fejezet tekinthető a kötet legkidolgozottabb és talán legkiemelkedőbb részének, ha itt sem Görfföl saját interpretációs javaslatai, hanem sokkal inkább a módszertanilag sikerültnek mondható szelekció és a következetes magyarázatok egyensúlya járul hozzá a hazai Gadamer-kutatáshoz.

A következő, *A nyelv hermeneutikája* című fejezet — hasonlóan az előző rész felépítéséhez — olyan fogalmakat vizsgál, amelyek Gadamer számára (az életmű egészében és a recepcióban is) kiemelkedő szereppel bírnak. „A nyelv fenoménja alapvető szerepet tölt be Gadamer filozófiai hermeneutikájában”, ugyanakkor „[...] nem beszélhetünk Gadamer rendszeres nyelv-elméletéről”. (78) Az önkényesen kiragadott idézet nem arra kíván rámutatni, hogy sérülne a szöveg koherenciája, hanem éppen ellenkezőleg arra, miként illeszti össze Görfföl vizsgálata a Gadamer különböző írásaiban előforduló, a nyelv szerepét és működés módját érintő, a művészet- és költészetfelfogás szempontjából megkerülhetetlen elgondolásokat. Az ilyen módon értett gadameri nyelvelmélet a gondolkodással, a megértéssel és a tapasztalattal kerül kapcsolatba. Ennek az összefüggésrendnek a vizsgálata olyan további értelmezési lehetőségekhez vezet, amelyek a nyelv kommunikatív jellegének különböző módjaiból, főként a beszélgetésből, valamint a nyelv ontológiai és episztemológiai jelentőségének kérdéseiből adódnak. Görfföl az eltérő nyelvfelfogások kritikáján keresztül mutatja be azt az alapvetően heideggeri gyökerű elképzelést, melyben szó és dolog kapcsolatában egy létező megmutatkozik, vagy éppen ember és világ eredendően összetartozik. A jól megalapozott érvelést és az értelmezési teljesítményt csupán az töri meg, hogy bizonyos (a kötet számos egyéb pontján is előforduló) szerkesztési, szintaktikai problémák nehezítik az argumentáció követhetőségét és a szöveg érthetőségét. „A hermeneutika azt állítja, hogy a nyelv a maga természete szerint, tehát nem pusztán néhány sajátos nyelvhasználat tárgyszerű, vagyis a világra vonatkozik, és benne a dolgok adnak hírt magukról.” (100) Ez csupán azért jelenik meg problémaként az olvasásban, mert a szöveg konzisztenciáját szavatoló, kiemelt pozícióban történik. Az mindenesetre eseményszerű, s még bizonyos szempontból játékos megoldásnak is tűnhet, hogy az idézett rész éppen a nyelv határaival foglalkozó alfejezethez kapcsolódik.

A kötet második és harmadik fejezetének értelmezései úgy vezetnek el a negyedik, az eminens szöveg fogalmát tárgyaló részhez (*Eminens szöveg és költői szöveg*), hogy a tágan értett művészetfelfogás vizsgálatától a költészettről való gondolkodás Gadamer által választott irányaihoz terelik az olvasót. Ahogyan a kötet második részében, úgy ebben a fejezetben is hasonló módszertani eljárás vezeti az interpretációt. Az eminens szöveg fogalmának értelmezéséhez a szerző különböző Gadamer-szövegekből kiolvasható magyarázatokat vet össze egymással. A szelekció azonban egyáltalán nem önkényes, hiszen az egyes textusok

kölcsönjátéka garantálja, hogy az olvasásban felszínre kerüljön az eminens szöveg komplex fogalmi rendszere és értelem-összefüggései. Az az állítás, hogy „Gadamer kifejezetten művészet-elméleti megfontolásai nem olyan gyakran váltak termékennyé az irodalomtudományban” (121), továbbra is kérdéses marad. Talán még annak ellenére is, hogy a szerző részletesen bemutatja a tárgyalt fogalom sokrétű kapcsolódási felületeit, Fehér M. és Rissér szövegeivel támasztja alá a szóban forgó kijelentést. Ezt nem más, mint az ezeket követő, Donatella Di Cesare könyvéből származó idézet világíthatja meg leginkább, hiszen ettől a ponttól kezdve maga az értelmezés is az írás és a beszéd relációját állítja a középpontba, majd *A szövegértelmezés mint beszélgetés* című alfejezet végső soron már maga „vonja vissza” azt az „egyoldalúnak” tételezett helyzetet, amelyet előállított.

A kötet előszavával kapcsolatban említett dilemmák az utolsó fejezet (*Paul Celan és az idegenség megértése*) és az összegzés viszonyában kerülhetnek elő újra, termelhetnek ki újabb kérdéseket a kötet kapcsán. A Celan-versek gadameri értelmezéseit bemutató fejezet ugyanis arra vállalkozik, hogy bizonyos, a Celan-recepciót is megosztó szövegek kiemelése által tegye láthatóvá a hermeneutikai interpretációt. Ez olyan szempontból mindenképpen indokolt, hogy Gadamer „írásaiban rendszeresen példaértékű költőként említi Celant” (153), tehát értelmezéseinek bemutatása maga is példaértékűvé válhat. Csupán az kétséges, hogy a hazai Celan-vizsgálatok eredményeit (Bacsó Béla és Szűcs Teri egy-egy szövegének kivételével) mellőző áttekintésnek mi a tétje. Az mindenesetre fontos, hogy a Gadamer-értelmezéseket ért kritikákkal is számol a szöveg, azonban a fejezet némiképp mégis indokolatlan marad. Amíg az előző fejezetekben elvégzett vizsgálatok relevanciáját az biztosította, hogy a szöveg Gadamer sokszor nehezen érthető, túlzottan terhelte vagy nem éppen tisztázott fogalmait új összefüggésekbe állítva értette újra, vagy értelmezte másként, addig a Celan-interpretációk kapcsán ez aligha lehetséges. Ahogyan Görfföl a rövid összegzés utolsó sorában azt írja, hogy „[...] itt az interpretáció már elnémul” (189), úgy saját értelmezői tevékenysége a záró fejezetben csak töredékesen van jelen. A különböző Celan-értelmezések párbeszédbe emelése, vagy a kiválasztott versekhez történő reflektáltabb hozzászólások, interpretációs javaslatok árnyalhatták volna a fejezet aránytalanságát, még akkor is, ha a szerző utolsó sorával jelzett gadameri gondolkodás éppen arra mutat rá: ahol az egyik interpretáció elnémul, ott születhet meg a többi, mert az elnémuló szöveg tered ad a másik megszólalásának.

A kötetének pozíciójával kapcsolatban említett ingadozás ekkor érhető tetten leginkább. Az aprólékos, gondosan kidolgozott értelmezések teljesítményét a kommentár esetlegességei csökkentik, ahogyan ez a negyedik és ötödik fejezet viszonyában is megmutatkozik. Az mindenesetre bizonyos, hogy Görfföl Balázs kötete hasznos és eredményes vállalkozás a hazai Gadamer-kutatás számára. Mert arra a már idézett kérdésre, hogy létezik-e a kitűzött vizsgálat tárgyá, s van-e egyáltalán Gadamernek művészetelmélete, a kötet meggyőzően ad választ.

Még akkor is, ha — ellenvetésként — éppen a híres gadameri idézetet említenénk, miszerint „az esztétikának fel kell oldódnia a hermeneutikában”,² vagyis a kiinduló kérdések nem az esztétikára, hanem már mindig is a hermeneutikára vonatkoznak.

BÓDI Katalin

„Szintetikus művalóság”

(Ménes Attila: *Folyosó a holdra. Jelenkor, 2016*)

Megpróbálom pátosz és irónia nélkül leírni, hogy látványosan erősödik a Debrecen-mítosz a kortárs magyar irodalomban, és a kijelentésem uralhatatlansága fölötti félelmem természetesen abból adódik, hogy a város (kis túlzással) egy olyan heterotópia (Borbély Szilárd például egy időben Dogville helyszínnel dedikálta kötetét), amelynek jelentésrétegei a beszélőtől függetlenül is mindig mozgásban vannak. A referenciák köre pedig meglehetősen gazdag a múltban, a közelmúltban és a jelenben egyaránt: irodalmi, történelmi, vallástörténeti, politikai, közéleti stb. események, terek és személyiségek sora kapcsolódik a városhoz, a reformációtól kezdve a felvilágosodáson és a nyelvújításon át a szabadságharc eseményein keresztül egészen a kortárs magyar irodalomig (pátosz) és politikai közéletig (ironia). Ménes Attila előző regénye, a 2010-ben megjelent *Hidegdauer* szintén Debrecenben játszódik — ahogyan a korábbi prózakötetek elbeszéléseiben is felbukkan a város tere. Ugyanakkor ez az azonosíthatóság, amely (Debrecen ismerőinek és nem ismerőinek egyaránt) egyszerre okozhatja a bejárhatóságból eredő örömeztetet és az idegenségtapasztalat félelmetes erejét, sem a *Hidegdauer*-ben, sem az új regényben nem válik teherre az olvasásban. Sőt, mintha a Kádár-korszakban játszódó *Hidegdauer* szürke, nyomasztó és kilátástalan világába csöppennénk vissza, de az olvasás lassú folyamatában kibontakozik az a felismerés, hogy a *folyosó a holdra* a közeljövő posztapokaliptikus alternatív

vája. Bár a hidegháború lezárása után hamar kiderült, hogy nem köszönt be a világbéke, a kultúrpeszsimista hangulat és az európai civilizáció (ön)kritikája csak a kétezres évek végére erősödött meg, illetve a filmes és az irodalmi disztópiák is ekkorra váltak otthonossá. Elvileg nem lenne tehát felkavaró Ménes Attila új regényében az, hogy egy high-tech szimulakrum helyett a szellemi és a fizikai nyomor közegébe kerül az imaginárius jövő, ám a regény kronotopozának elodázott felismerésében és a szereplői konstelláció lassú kibontakozásában mégis meghökkentő és hatásos, hogy a Szövetségesek útján, „a régi templom helyén az ipari turbina található. Úgy magasodik városunk fölé, mint a fáraó piramisa, sokan ma is Nagytemplomnak hívják, néha nekem is rááll a szám. [...] Amióta az áramot termeli, biztonságos az ellátás. Kimaradások nappal soha.” (45–46) A harmadik fejezetben Kenyérnek pedig „[e]gy rommezőn kellett átvágnia, végig az egykori kettős villamos nyomvonalán, észak-nyugati irányban. A síneket már rég felszedték, gazverte cementrögökön át vezetett kifelé az út”. (202)

A három, nagyjából egyenlő terjedelmű fejezet két egyes szám első személyű és egy harmadik személyű elbeszélést tartalmaz, Zuzmó, a húga, Lénácska, és annak fia, Kenyér történetét. A három egység nem egyszerű perspektívaváltás, hanem a darabjaira hullott, hajdan ismerős világ egy kisszerű eseménysorozatának végigkövetésére adott lehetőség. A vásáré, ahol a városállam elnöke majd beszédet mond, s ahol majd Lénácska prostituáltként pénzt kereshet, hogy fenntarthassa a nyomor szélén billegő bizarr családját, a zárt osztályról csak a vásárookra távozó bátyja, és az anyja stricijeként debütáló, a bűnözők csodálatra méltó bandájába belépni készülő tizenöt éves fia elvetélt jövőképpel bíró életét. A korábban súlyos fejsérülést szenvedett Zuzmó korlátolt szelleme komfortosan lakja be ezt a groteszk világot, saját lehetőségeit ismerve kedélyesen és magabiztosan mozog a kórház, a hűgázhöz vezető út és a vásár terében: „De ha egyszer nem akarok meggyógyulni, mióta így vagyok, lefogytam, és sokkal jobb a közérzetem. Nevetek mindenem.” (47) A Donkanyar és a Bárki nevű kocsmák („effektív nirvánák” — 49) koncentráltan viszik színre azt a társadalmi nyomorúságot, amelyben az emberek tengődnek, amióta a katonai erő által biztosított formális köztársaság tartja fenn a város rendjét. Zuzmó egy félreértésnek köszönhetően az elnöki jurttába is bekeveredik, amely fejezetzáró jelenet sarkítva mutatja meg az elbeszélői perspektíva izgalmas kettősségét: ami az egyszerű gondolkodású férfi számára csodálatra méltó, az az olvasó számára mindenekelőtt ostoba és hamis: „Az állandósult boldogság és szeretet birodalmát hozzuk létre, ahol az elesettek támaszra lelnek, folytatja az elnök, és ahol a kétkezi munka felmagasztaltatik.” (90) A beszéd megírásának jelenetében a tanácsadók figurái tökéletesen abszurdá formálják a hatalom és a diskurzus termelődésének folyamatát, mégsem válik a fejezet záró szakasza egyszerűen denotálható, mai, közéleti-politikai allegóriává.

² Hans-Georg GADAMER: *Igazság és módszer*, ford.: BONYHAI Gábor, Gondolat, Budapest, 1984, 126.

Míg Zuzmó elbeszéléséből látunk rá a leginkább a katonai társadalom működésére, addig Lénácska megszólalása minde- nek előtt az egzisztenciális küzdelemre és a női lét elemi nyomorúságára fókuszál. A *Folyosó a Holdra* címet viselő fejezet egy Istenhez intézett könyörgés, amely visszatekintve számol be a vásárt megelőző napokról és a vásár felforgató eseményeiről. A fia által Maddalénának nevezett asszony túróért indul a Debrecen környéki településekre, hogy Kenyér kedvére tehessen az ünnepi eledelszámba menő palacsintával. A számlálatlanul megtett kilométerekből kibontakozik a vidék nyomora, az erdőben élelmet gyűjtögető asszonyok, az éhező árvák, a nőkre vadászó férfiak és a járőröző román, bolgár és török csapatok nyomasztó bolyongásával, az utakat kettéhasító, természeti katasztrófára emlékeztető szakadékok mélységével. Az önvédelemből öregasszonynak öltözött Lénácska egy háborús hátsországra emlékeztető teret jár be, miközben a vásárok közötti várakozási idővel és (a neki boldog, az olvasó számára groteszk) házassága emlékeivel vet számot. Ebből bontakozik ki töredékeiben az az abszurd világrend, amelybe Zuzmó már sajátosan bevezette az olvasót. Az általános fertőtlenítésre kirótt különadót, a kitelepítések, a lakhelyellenőrzések és a névváltoztatási törvény a hatalmi kontroll példái, amelyek Lénácska mintegy praktikusán rendel saját hétköznapjaihoz. Az egyes szám első személyű elbeszélés kettős olvasata itt is érvényesül: az asszony naivitása az olvasó számára a világban való létezés abszurditását illusztrálhatja. A kéjsóvár pap vágyait, akinél kisegítő munkát végez, Lénácska nem ismeri fel, és a helyzetkomikum dramaturgiáját felhasználó párbeszéd végül az atya örületét tematizálja („Az én életem már nem a liturgia, hanem letargia.” — 77). Hasonlóképpen finom a humora annak a szakasznak, amely a fejezetcím és a regénycím jelentésének megfejtésére tesz ajánlatot (114), de majdhogynem lehetetlen nevetéssel reagálni a hasonlatból kibontakozó világ anyagi, szellemi és érzelmi nyomorúságára. Ez az érzelmi-intellektuális korlátozottság engedi Lénácska számára a várost uraló bűnbanda vezérért, Paolót romantikus hősként és megmentőként látni, s ez ad neki (eleve elvetélt) reményt az imájában.

Kenyér története egyes szám harmadik személyű elbeszélésben bontakozik ki, amely filmes hatást kelt a szorosán ráfókuszáló, az áttetsző tudat technikáját alkalmazó elbeszélői hanggal. A lepusztult városban tébláboló és ábrándozó fiú a felnőtté válás küszöbén áll, amely számára a striciség és a fegyveres bűnbandába való belépés reményével kecsegtet. Bandataggá válni nem a forradalom és a változtatás ígérete, hanem a túlélés és a hatalomgyakorlás primitív öröme, amelynek megint csak Kenyér korlátozott nézőpontjából ad naiv pátozst a fejezetcímbe is kiemelt Winnetou figurája. A fiút minden útjára elkíséri az indiánregény, amelyet apja még a megyei könyvtár kifosztásakor hozott neki, s amelynek főhőse folyamatosan identitásmintázatot kínál rajongó olvasójának: „Jó terep volt ez, messzire lehetett ellátni, hasra fekvé lesni a közeledőket, Winnetounak lenni, egyszóval szabadnak. Veszélyben létezni, ahogy a Tanító szokta mondogatni.” (204) A regény világának kilátástalanságát, a disztópiát

a legerősebben ez a fejezet világítja meg, hiszen a gyermeki gondolkodás kereteiben konstruálódik meg a vágyott életmód értékrendje. A gyerekkor és a felnőtt lét határán egyensúlyozó fiatalok (Szörös, Kenyér, Könyök, Gép, Halál, Pelus) mind olyan nevet kaptak a hivataltól, amely megfosztja őket személyiségüktől és eltárgyasítja, a puszta fizikai létezésre redukálja őket. Kenyér kineveti Könyököt, aki régi neveket adott el Paolónak, hiszen „mire jó, kérdezte, kit érdekel az, hogy kicsoda ki volt azelőtt?” (210) A fiúknak egyetlen esélyük van: a Tanítónál elvégzett kiképzés után egymás ellen is küzdve bekerülni Paolo emberei közé, a lányok pedig természetesen csak prostituáltként tervezhetik a jövőt — még a regény társadalmi elitjében is csak ebben a szerepben tetszeleghetnek a nők, például a híres lady Maximatrix és a plasztikázott fenekű kis Mayácska (talán nem véletlenül jut eszünkbe a bársonyfenekű Elvira Spiridon).

A három elbeszélő által közvetített történet egy olyan disztópia, amelynek a világában a túlélésre korlátozódik az em-

beri tevékenység, az olyan elementáris érzelmek pedig, mint a szeretet vagy éppen a vágyakozás racionálisan uralhatatlanok lesznek. Nincs könnyű dolga az olvasónak, mert a három főszereplő történetének lezárása pátozmentes, ami a megkonstruált világ logikájából következik, bár Kenyérnek az eleve elrendeltsége a változtatás lehetetlenségére nem nélkülözi a tragikumot. A tragikumhoz hasonló rejtettség jellemzi a regény finom nyelvi humorát, amely nem Zuzmó félkegyelműségét vagy Kenyér ostobaságát figurálja elsősorban, hanem az ironia és az önreflexió lehetőségét kínálja fel az olvasó számára, amely kétségtelenül a leginkább kézenfekvő eszköz a valóság elviselésére.

DECZKI Sarolta

A maradandóság városa

(Ménes Attila: *Folyosó a holdra. Jelenkor, 2016*)

Furcsa történet ez. Zavarba ejti az olvasót, aki kapaszkodókat keresve a maga világához, a saját tapasztalataihoz folyamodik, és azt látja, hogy passzolnak is, meg nem is Ménes Attila könyvéhez, mely ismerős is, meg nem is. Így járt az egyszeri kritikus is, akinek „csupán” egy aprócska dolog került el a figyelmét, amikor elkezdte olvasni a regényt, ez pedig nem más, mint a fűszöveg, melyben ott áll feketén-fehéren, hogy itt bizony egy jövőbeli negatív utópiáról van szó. A szóban forgó kritikus bizony kénytelen bevallani, hogy ő nem ilyen szemmel olvasta végig a három részt, vagyis nem *jövőbeliként* és nem *utópiaként*. Bár, ha utólag jól meggondolja, nem áll távol ez az értelmezés attól, ami az ő fejében formálódott olvasás közben, de amikor azt latolgatta, hogy vajon az idő melyik regiszterében játszódik a történet, akkor arra a megoldásra jutott, hogy mindegyikben. Múlt, jelen és jövő összecsúszik itt, kívül is vagyunk az időn, meg benne is. Kívül, mert mindaz, ami a regényben pár nap leforgása alatt lejátszódik, soha nem történt meg így, és vélhetően soha nem is fog (bár erre azért nem fogadnánk nagy tétetben). Ám mégsem mondhatjuk, hogy minden, a történetben szereplő személy és esemény pusztán a képzelet teremtménye, és semmi közülük a valósághoz, hiszen a regény apró alkotóelemei bizony lépten-

nyomon megtalálhatók, amerre jár-kel egy átlagos kelet-európai lakos Volgográdtól Tarnabodig, és ezekből az akár felszíni fejtesel is bányászható apró darabkákból rakódik össze ez a történet.

Az anyag minősége poétikai és egzisztenciális értelemben egyaránt behatárolja a lehetőségeket, és a regény célja éppen ennek a minőségnek a felmutatása. Lehettek volna mások a szereplők, vagy más a történet: ez a minőség (bár ez a szó kicsit komikusan hat azzal a regénnyel kapcsolatban, melynek a középpontjában az ember véglénné válása áll) aligha változott volna. S pontosan ebben az értelemben időtlen ez a történet, mert ez a konstelláció bárhol, bármikor összeállhat a világban. Olyan utópia ez, mely félig-meddig már meg is valósult a világ nyomornegyedeiben, katasztrófa sújtotta övezeteiben.

Az olvasónak az a benyomása támadhat, hogy látott, olvasott már ilyet, ha nem is éppen pont ezt. Az utóbbi években számos olyan irodalmi mű született, melyek a szegénység bugyraiból tudósítanak, és a nincstelenséget nem csupán anyagi dimenziójában mutatják fel, hanem általános emberi létállapotként. Akár antropológiai, etnográfiai leírásoknak is felfoghatjuk ezeket a szövegeket, hiszen hátborzongató pontossággal írják le, mi történik a *homo sapiens*-szel, amikor megfosztatik az anyagi és kulturális javaktól, melyek által elérhetővé válhatna számára az *eudaimonia*, a jó élet. Kiss Tibor Noé sokkoló könyve, az *Aludnod kellene* (2014), egy utca nyomorban élő lakóinak a sorsáról tudósít. Az utóbbi évek egyik legnagyobb irodalmi szenzációja, Borbély Szilárd *Nincsteleneke* (2013) egy, a huszadik század második felében is archaikus körülmények között élő falu világát mutatja be. Szilasi László *A harmadik bid* (2014) című regényében hajléktalanok bolyonganak Szeged utcáin, a puszta túlélés különböző módzataival próbálkozva. Tóth Krisztina *Akváriuma* egy angyalföldi prolicsalád életét meséli el, Barnás Ferenc *A kilencedik* (2006) című regénye szintén egy nagy szegénységben élő, sok gyerekes családról szól — hogy csak taláalomra említsünk párat az utóbbi évek terméséből. És természetesen nem lehet említés nélkül hagyni Tar Sándort sem, akit mostanában ismét kezd felfedezni az irodalom, és akit Ménes Attila is igen jól ismer.

Ezeknek a — változó színvonalú — szövegeknek közös nevezője a nyomor. És az, amit a nyomor csinál az emberből: ízlés és morál nélkül való, vegetáló véglényt, akit a puszta túlélés hajt. Érzelmi kötődésre még képes, de horizontja már nincs, perspektívája sem. Nincs ezekben a könyvekben semmi romantika: a nyomorban élő ember nem nemes lelkű és tiszta szívű, hanem sokszor rideg, kegyetlen, alkoholistá, akiből kikopott a szegyen-érzet is, és az a ritka, ha valaki mégis meg tudja őrizni emberi tartását. Ezek a szociográfiával is szorosabb-távolabbi rokonságot tartó könyvek azonban nem ítélik meg: elmesélik, leírják, hogy adott körülmények között mi lesz az emberből. És éppen emiatt sokkolók, hiszen az olvasó nem tudja nem észrevenni az átfedést a fikció és korának valósága között.

Meglátásom szerint a *Folyosó a holdra* is ebbe a sorba tartozik. Ennek a hősei is az emberi és az ember alatti létezés